

EUROPEAN SCIENTIFIC CONGRESS

Proceedings of III International Scientific and Practical Conference

Madrid, Spain

17-19 April 2023

Madrid, Spain

2023

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ Г. С. СКОВОРОДИ

Тупиця Олександр Юрійович

к. філол. н., доцент

Національний університет

Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка

Анотація: The main component of the G.S. Skovoroda`s poetical texts` “colour of language” is unequivalent lexical stock, which takes the strong position in the composition of his works. The task of our research is to make more exact, supplement the elaborations of functional peculiarities of unequivalent lexical stock of G. S. Skovoroda`s poetry and its translations in modern Ukrainian on the basis of comparative analysis; to reveal the compositional role of unequivalent words in Skovoroda`s writings.

Ключові слова: G. S. Skovoroda, poetical text, composition, strong position in the composition, unequivalent lexic.

Вступ. Як поет Г. С. Сковорода формувався під впливом традицій книжної української поезії XVI–XVIII ст., латинської класичної поезії, теоретичних настанов «риторик» і «поетик» того часу тощо, але водночас його поезія позначена новими тенденціями та мотивами, яких не знала традиція давнього українського письменства. Його художня спадщина й у наш час залишається предметом наукових пошуків літературознавців, лінгвістів, текстологів, стилістів, істориків мови. Особлива увага приділяється віршованим творам поета-філософа. Поезію Г. С. Сковороди відтворюють (певною мірою перекладають, адаптують) сучасною українською мовою. Спроб перекладу творів Сковороди на сучасну українську мову було небагато. Вперше «Байки харківські» перекладено за редакцією П. Тичини, у цій царині плідно працювали В. Шевчук, М. Зеров, П. Пелех. Сучасні науковці переконані, що в текстах-перекладах необхідно максимально зберегти «мовний колорит» творів

Г. С. Сковороди. Основною складовою «мовного колориту» поетичних текстів автора, на нашу думку, є безеквівалентна лексика (далі БЛ).

Мета роботи. На основі порівняльного аналізу поезій Г. С. Сковороди та перекладів сучасною українською мовою уточнити та доповнити розробки з особливостей функціонування безеквівалентних одиниць у тексті та розкрити композиційну роль БЛ у поетичному тексті (оригіналі та перекладі).

Результати та обговорення. БЛ – це лексика, яка служить для номінації понять та реалій, що не мають точних відповідників у парадигмах інших мов, які порівнюються. До складу БЛ сучасної української мови, на нашу думку, належать: 1) власні назви – імена, назви місцевостей, населених пунктів, установ, організацій, міфічних істот, народних свят тощо. Більшість таких одиниць у межах поетичного тексту не з'являється випадково, автор використовує їх з певною метою. Опинившись у композиційній тканині твору, вони вступають у зв'язки з іншими смисловими одиницями, створюють своєрідні асоціації, виступають засобами експресії на основі своєї національно культурної семантики. Наприклад: *Не боится совесть чиста ниже Перуна огниста, ни!* (Г. С. Сковорода «П'єснь 1-я») – *Когда совесть в тебе чиста, не страшней Перун огнистый, ни!* (Пер. В. Шевчука), *Будь славен вовѣк, о муже избранне, Вольности отче, герою Богдане!* («De libertate») – *Слава навѣки буде з тобою, Вольности отче, Богдане-герою!* (Пер. В. Шевчука); 2) слова-символи лексичні одиниці, що в свідомості народу мають особливе значення, набувають особливого «культурного» змісту. Символ – явище національне, яке розуміють у мовній картині світу певного етносу. Наприклад: *Данилов каменю! Из купины пламеню! Несѣченный отпадаеш! Огнь сѣна не попяляеш!* («П'єснь 4-я») – *Даниловий каменю! Из купини пламеню! Несічений однадаєш! Вогнем сіна не спяляєш* (Пер. В. Шевчука). *Даниловий каменю! Из купини пламеню! Несічений однадаєш! Вогнем сіна не спяляєш. Це наш камінь! Це наш плам'янь. Веселіться, адже з нами Бог!* Символи «Неспалимої купини», «Данилового каменю» – це давні християнські символи, не випадково строфа закінчується бойовим вигуком «*Nobiscum Deus*» (лат. *З нами Бог*), який був відомий із давніх

часів. Його використовували римські воєводи у добу Візантійської імперії. «*Gott mit uns*» (нім. «Бог з нами») – девіз на гербі Німецької імперії. Широко використовували у німецьких військах з XIX століття, зокрема, його карбували на пряжках ременя. Зараз «*З нами Бог*» девіз 24-го батальйону «Айдар» та взводу 2-го БСП НГУ «Донбас»; 3) реалії – це поняття, що позначають предмети матеріальної та духовної культури, факти історії, визначні пам'ятки тощо. Наприклад: *Нынѣ – скипетр и булава, Утро вставши – худа слава* («П'єснь 14-я») – *Булава і скипетр сяє, Рано вставши слава злая* (Пер. В. Шевчука), *Кто сердцем чист и душою, Не нужна тому броня, Не нужен и шлем на шею, Не нужна ему война. Непорочность – то его броня, И невинность – алмазна стѣна, Щит, меч и шлем ему сам бог* («П'єснь 20-я») *Из душою хто ясною, То нащо йому броня і шолом над головою? Не потрібна і війна. Непорочність – ось його броня, А невинність – діамант стіна. Щит, меч, шолом – йому сам Бог* (Пер. В. Шевчука).

Мовні одиниці в складі тексту цікавлять нас як носії інформації про об'єктивну дійсність та як носії ідейно-художнього задуму автора. Але, крім того, мовні одиниці мають у структурі поетичного тексту ще одну загальну особливість – вони посідають певне місце в композиції, мають також ряд внутрішньомовних ознак, що роблять їх нерівноцінними для того, хто читає (сприймає) художній текст. У композиції художнього тексту наявні сильні позиції (далі СП). Вони є наслідком специфічної організації тексту, що забезпечує висунення на перший план найважливіших смислів, встановлення ієрархії символів, зосередження уваги на головному, посилення емоційного та естетичного ефекту, встановлення значущих зв'язків між елементами суміжними та дистантними, які належать одному чи різним рівням, забезпечення єдності тексту та його відтворення [2, с. 158]. Особливого значення СП набувають саме у композиції поетичних творів.

З точки зору сучасної лінгвістики поетичний твір – це складна побудова змісту. Всі елементи поетичного тексту несуть певне смислове навантаження, вони здобувають новий, неможливий за межами поетичної структури, зміст.

Поетична структура у своїй основі має ієрархію різних рівнів, елементи якої пов'язані між собою. Виділення та розгляд СП поетичного тексту дозволить здійснити своєрідний методологічний підхід до аналізу поезій, який не ігнорує структуру поетичного твору, стилістичну та емоційну єдність, реальне значення та функції всіх елементів поетичного тексту, що беруть участь у формуванні думки. Така методологія може стати в нагоді при розробці проблем трансформації етнолінгвістичних особливостей поетичного твору-оригіналу. Адже, поетичний текст – система, своєрідність якої проявляється як в естетичному, так і в інформаційному та інших планах.

У поетичному тексті простежується ієрархія смислових одиниць. Елементарні смислові одиниці ми визначаємо як СП поетичного тексту, що висувуються внаслідок різних причин. Підкреслимо, що подібний підхід до змісту поетичного твору як до ієрархії смислових одиниць дає можливість проаналізувати як зміст самого твору, так і засоби передачі змістової структури оригіналу в перекладі. Крім того, з'являється достатньо об'єктивна можливість для визначення ступеня тотожності перекладу, хоча б у відношенні збереження змістової структури оригіналу. Слово може виступати «подразником різної сили». Окрема СП являє собою сукупність формальних та смислових ознак, реалізація яких залежить від контексту. Саме тому СП поетичного тексту можна визначити двох видів: 1) структурні елементи композиції: назва, епіграф, початок та кінець сторфи, слова, що римуються, перенос, лексичні повтори тощо; 2) смислові одиниці тексту: слова-символи, експресивні одиниці (тропи, okazionalizmi та ін.), елементи, що несуть образне навантаження та здатні сугестувати естетичні емоції та смисли тексту (наприклад, безеквівалентна лексика). Розглянемо, наприклад, відомий вірш Г. С. Сковороди «De libertate» («Про свободу»). Нашу увагу відразу привертає назва твору, вона є основною одиницею цілого тексту, що зосереджує в собі всі його смисли. Р. Барт зазначає, що «функція заголовку вивчена до цього часу недостатньо – в усякому разі в межах структурного аналізу. Усе ж можна відразу сказати, що оскільки суспільство мусить, виходячи з комерційних причин, прирівнювати

текст до товарного виробу, для всякого тексту виникає необхідність у маркуванні. Заголовок повинен маркувати початок тексту, тим самим представляючи текст у вигляді товару. Таким чином, будь-який заголовок має одночасно кілька смислів, із яких можна виділити як мінімум два: 1) висловлювання, що міститься в заголовку, пов'язане з конкретним змістом тексту; 2) указівку на те, що далі постає певна літературна «річ» (тобто, товар). Отже, заголовок завжди мав подвійну функцію: енонсиативну та дейктичну» [1, с. 431].

Спочатку автор ставить риторичне запитання перед читачем: *Что то за волность? Добро в ней какое?* Отже, СП – **волность**. Ця одиниця виступає також засобом лексичного повтору цього тексту. Наступна СП, на нашу думку, образ **злато** (*золотое, златое*), оскільки виступає протиставленням до образу свободи (*волности*). Свобода, вважає поет-філософ, дорожча за золото: *Против волности еще оно блато*. Отже, **волность – злато, злато – блато**. Смыслові СП виступають одночасно й ключовими структурними елементами композиції (зіставляються, римуються). Наступна смыслова СП – образ ліричного героя вірша: *О, когда б же мнѣ в дурнѣ не пошитись, Дабі волности не могл как лишитись*. **Волность** для поета дорожча за **злато**. На основі зі- та протисавлення елементів-СП формується смисл-зміст усього поетичного тексту (**волность – злато, злато – блато, мнѣ в дурні не пошитись – дабы волности не могл как лишитись**).

Своєрідною СП поетичного тексту є закінчення. Останній рядок куплету чи поетичного тексту часто відіграє таку ж функцію, як і початок, бо в кінці може міститися висновок, розкриватися головний конфлікт твору і т.д. Кінцевий рядок вірша є часто афористичним. Він перебуває також у безпосередній єдності з початком твору: *Будь славен вовѣк, о муже избранне, Волности отче, герою Богдане!* У СП опиняється безеквівалентна одиниця (**герой Богдан – батько свободи**). Висунення такого смислу в СП зумовлюється не лише композиційними факторами, але й смислом цього тексту. **Богдан-герой** символ визволення української землі. У XVIII ст. культ гетьмана

Б. Хмельницького був вельми поширений. Розглянемо відтворення вірша «De libertate» В. Шевчука сучасною українською мовою. Всі СП оригіналу чітко передані у тексті-перекладі: *свобода – золотєс, злото – болото, в дурні пошитись – свободи лишитись, вольності отче – Богдане-герою.*

Висновки. У поезії Г. С. Сковороди БЛ виступає ключовими образами, вона є важливим фактором образної оболонки твору. На основі цих одиниць відбувається національно-культурна та часова ідентифікація тексту. Збереження БЛ при перекладі стає також необхідною умовою сприйняття даного тексту як перекладу, а не як переспіву чи твору за мотивами. Якщо БЛ опинилася в тканині тексту поезії, вона звичайно несе певне комунікативне і одночасно експресивне навантаження. Транслятологія визначає загальні особливості, з яких випливають конкретні висновки стосовно БЛ як мовного факту в межах поетичного тексту. Але в кожному окремому випадку лінгвістичні явища поєднані з різними естетичними відчуттями. Ми виходимо з того, що БЛ посідає в поетичному тексті СП, яка поєднує в собі багато різних факторів. Завдання перекладача – враховувати зазначені фактори для створення адекватного перекладу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика. М., 1989.
2. Безобразова Л. Л. Актуальні проблеми транслятології // Збірник наукових праць: Вісник Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Випуск 4-5 (12-13). Серія “Філологічні науки”. Полтава, 2000. С. 151-160.
3. Сковорода Г. С. Твори: У 2т. К.: АТ “Обереги”, 1994.
4. Сковорода Г. С. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. /Упоряд. І. В. Іваньо. К., 1983.
5. Тупиця О. Ю. Безеквівалентна лексика в поетичному тексті: проблема створення етномовної картини світу. Монографія. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2018. 117с.